

YAPICA OLUMLU ANLAMCA OLUMSUZ CÜMLELER HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME

Özlem DEMİREL*

Özet

Yapıca Olumlu anlamca olumsuz cümleleri sınıflandırırken olumsuzluk kavramının hem eylemin gerçekleşmediğini hem de gerçekleşen eylemin istenilmeyen, beğenilmeyen yönde gerçekleştiğini ifade eden tanımlarını esas aldık. Bu tanımlara dayanarak Yapıca olumlu anlamca olumsuz cümleleri şu şekilde sınıflandırdık:

- a. Biçimbilimsel Düzeyde Yapıca Olumlu Anlamca Olumsuz Cümleler (ml soru ekiyle kurulan cümleler).
- b. Sözdizimsel Düzeyde Yapıca Olumlu Anlamca Olumsuz Cümleler (Bağlaçlarla, soru sözcükleriyle, vazgeçmek ve yalan sözcükleriyle kurulan cümleler).
- c. Sözlüksel Düzeyde Yapıca Olumlu Anlamca Olumsuz Cümleler (Sadece anlam bakımından olumsuz olan kelimelerle kurulan cümleler).

Anahtar kelimeler: Olumsuzluk, Yapı, Anlam, Biçimbilimsel, Sözdizimsel, Sözlüksel.

An Evaluation about the Sentences which are Negative in Meaning and Affirmative in Structure

Abstract: When we classified the sentences which are negative in meaning and affirmative in structure, we based our definitions of negativeness concept on both the action does not happen and the action which happens is not in the wanted and expected direction. According to these definitions we classified the

* Araş. Gör., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

sentences which are negative in meaning and affirmative in structure under the following titles:

a. The Sentences which are Negative in Meaning and Affirmative in Structure at Morphological Level (the sentences which are constructed with the suffix “-ml”).

b. The Sentences which are Negative in Meaning and Affirmative in Structure at Syntactical Level. (the sentences which are constructed with conjunction, question words, relinquishing and lie words).

c. The Sentences which are Negative in Meaning and Affirmative in Structure at Lexical Level. (only the words which are negative in meaning).

Keywords: Negativeness, Structure, Meaning, Morphological, Syntactical, Lexical.

Anlamlarına göre cümleleri sınıflandırırken cümlenin hem yapısına hem de anlamına dikkat ederiz. Bu nedenle olumsuz cümleler başlığı altında değerlendirdiğimiz cümlelerin hepsi anlamca olumsuz olmayabilir yani yapıcı olumsuz olan bir cümle anlamca olumlu olabilir. Bunun yanında yapıcı olumlu olan bir cümle anlamca olumsuz da olabilir, çünkü her zaman cümledeki olumsuz anlam, olumsuzluk eki almış olan bir yükleme sağlanmaz. Bazen soru eki olan *-ml* eki ve soru sözcükleriyle, bazen bağlaçlarla bazen de olumsuzluk ifade eden bir veya birkaç kelimeyle, cümle olumsuz bir durumu ifade eder ve bize bu mesajı ulaştırır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye Türkçesi dönemine ait belli başlı eserlerin taranmasıyla bir araya getirilen malzemeye dayanarak, yapıcı olumlu anlamca olumsuz cümle yapılarını gözden geçirmek, sınıflandırmak ve olumsuzluk kavramına dikkat çekmektir.

Olumsuz cümleleri anlayabilmek için öncelikle “olumsuzluk” kavramının ne olduğunu açıklamamız gerekir. Türkçe sözlüklerde olumsuzluk kavramı şu şekillerde tanımlanır: “Yadsılı, menfi, salibe, “-me, -ma” ara ekleri getirilen (fiil) veya bu fiillerle yahut yok, değil koşaçları ile anlatılan (cümle, önerme)”¹. “Yapıcı ve yararlı olmayan, hiç bir sonuca ulaşmayan, davranışları beğenilmeyen, bir şeyi yadsıyan, yadsıma özelliği taşıyan.”². “Zararlı, menfi, yapıcı ve yararlı olmayan, davranışları beğenilmeyen, yıkıcı olan ve -me eki getirilen fiil”³. “Yapıcı ve yararlı olmayan, hiçbir sonuca ulaşmayan, gözetilen amaca veya beklenilene uygun olmayan, menfi, negatif, onaylamayan, kabul

¹ Türkçe Sözlük, TDK Yayınları (5.basım), Ankara, 1969, s. 569.

² Türkçe Sözlük, TDK Yayınları (7.basım), Ankara, 1983, s. 898.

³ Türkçe Sözlük, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1982, s. 448.

*etmeyen, aleyhte olan, davranışları beğenilmeyen, yıkıcı düşünceleri olan, zararlı, menfi, bir şeyi inkâr eden, inkâr veya ret özelliği taşıyan.*⁴

Görüldüğü gibi Türkçe sözlüklerdeki tanımlar, gerçekleşen bir durumun istenilmeyen bir yönde gerçekleşmesi noktasında birleşmektedir. Bu tanımlarda gerçekleşmeme durumundan değil, gerçekleşen durumun kötülüğünden bahsedilmektedir. Bu, olumsuz cümlelerin biçimden ziyade anlam yönüyle ilgilidir.

“Olumsuz cümle” gramer kitaplarımızda şu şekillerde tanımlanır:

Türkçe Dilbilgisinde, “menfi karşılığında kullandığımız olumsuz cümlelerin yokluk anlamı taşıdığı ifade edilir.⁵ Yeni Türk Dilbilgisi’nde, olumsuz cümle veya cümleciklerin eylemin yapılmadığını veya olmadığını bildiren cümleler olduğu söylenir.⁶ Tümcebilgisi’nde, yüklemün gösterdiği eylemin yapılmaya ya da olma doğrultusunda belirlenmediği tümceye olumsuz tümce dendiği belirtilir.⁷ Türkçede Söz Dizimi’nde de, yargının gerçekleşmediğini anlatan cümlelerin olumsuz cümle olduğu ve bu cümlelerin yüklemünün yapmama, yapılmama ve olmama bildirdiği söylenir.⁸ Dilbilgisi adlı eserde ise olumsuz cümlelerin, olumsuz yüklemle kurulan tümce ve yüklemi olumlu olduğu halde anlamca olumsuz olan tümce olduğu vurgulanır.⁹

Görüldüğü gibi olumsuz cümlelerin, gerçekleşmeyen bir yargıyı ve olmama durumunu ifade ettiği konusunda, gramer kitaplarımız birleşmektedir ancak gerçekleşen eylemin istenilmeyen, beğenilmeyen, yadsınan, yapıcı olmayan v.b. durumları da anlatabileceğine değinilmemiştir.

Yapıca olumlu anlamca olumsuz cümleleri; aldıkları eklere göre biçimbilimsel düzeyde olumsuz cümleler, sözcüklerin cümledeki dizilişlerine göre sözdizimsel düzeyde olumsuz cümleler, kelimenin anlamına göre ise sözlüksel düzeyde olumsuz cümleler olmak üzere üç başlık altında inceleyebiliriz:

I. Biçimbilimsel Düzeyde Yapıca Olumlu Anlamca Olumsuz Cümleler

Biçimbilimsel düzeyde yapıca olumlu anlamca olumsuz cümleler sadece –mİ soru ekiyle yapılmaktadır. Olumlu bir cümleden sonra gelen –mİ soru eki bazen cümleye soruyla birlikte olumsuz bir anlam da kazandırır. Soru ekiyle

⁴ *Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları (10. basım), Ankara, 2005, s.1500.

⁵ Kaya Bilgegil, *Türkçe Dilbilgisi*, Dergah Yayınları, (2. basım), İstanbul, 1982, s. 57.

⁶ Haydar Ediskun, *Yeni Türk Dilbilgisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1963. S.367.

⁷ Hikmet Dizdaroğlu, *Tümcebilgisi*, TDK Yayınları, Ankara, 1976, s. 289.

⁸ Leyla Karahan, *Türkçede Söz Dizimi*, Akçağ Yayınları, (5.basım), Ankara, 1998, s. 71.

⁹ Tahir Nejat Gencan, *Dilbilgisi*, TDK Yayınları, (4.basım), Ankara, 1979, s. 84.

cümleye kazandırılan olumsuz anlam daha baskın ve vurguludur. Tasdik bekleyen bir anlam da göze çarpar:

-*Ne olduğunu anlamadan izin verilir mi? (ÇBÇY 90)*

(Ne olduğunu anlamadan izin verilmez.)

-Ben senin bu kadar korkak olduğunu bilseydim bu odada yalnız bırakır mıydım? (S 36)

(Ben senin bu kadar korkak olduğunu bilseydim bu odada yalnız bırakmazdım.)

-O beni aramaya gerek görmezse benim onu aramaya bir zorunluluğum kalır mı? (MS 85)

(O beni aramaya gerek görmezse benim onu aramaya bir zorunluluğum kalmaz.)

-Ulan, Türk Amerika'da yapabilir mi? (YE 19)

(Ulan Türk Amerika'da yapamaz.)

-Eğer, sen bir üvey ana olsaydın, ıstırabın benim ıstırabıma bu kadar benzer miydi? (Y 104)

(Eğer, sen bir üvey ana olsaydın, ıstırabın benim ıstırabıma bu kadar benzemezdi.)

-Güreşte pelvan kısmını hatalamak var mıdır? (KM 88)

(Güreşte pehlivan kısmını hatalamak yoktur.)

Olumlu soru cümlesinde "hiç" sözcüğünün yer alması olumsuz anlamı pekiştirir:

-O günleri hiç unutmuyum Periskles? (FSKB 57)

(O günleri unutmam Periskles.)

II. Sözdizimsel Düzeyde Yapıca Olumlu Anlamca Olumsuz Cümleler

Yapıca olumlu anlamca olumsuz olan cümlelerin sözdizimsel düzeyde daha zengin olduğunu görüyoruz:

1. Bağlaçlarla Yapılan Sözdizimsel Düzeyde Yapıca Olumlu Anlamca Olumsuz Cümleler

Olumlu bir ifadeden sonra gelen “ne... ne...” bağlacı cümleye olumsuz bir anlam kazandırır:

-Ne dalaştık, ne küreştik. (EİA 198)

(Dalaşmadık da, küreşmedik de.)

-Ne hekime iktiza kalır ne bir şeye. (TTF 6)

(Hekime ve başka bir şeye gerek kalmaz.)

-Ne konuşmak, ne şakalaşmak istiyordu. (MS 144)

(Konuşmak da şakalaşmak da istemiyordu.)

-Şimdi ne yanak kalmış ne ağız ! (DHK 43)

(Şimdi yanak da ağız da kalmamış.)

-İstanbul’un bir ünlü lodos rüzgarı vardır, o bir esti mi ne kar kalır ne fırtına! (EGKÜK 58)

(-İstanbul’un bir ünlü lodos rüzgarı vardır, o bir esti mi kar da kalmaz fırtına da.)

-Tahtadan çuvaldız: Ne yitiren acır, ne bulan sevinir. (DS 1064)

(Tahtadan çuvaldız: Yitiren üzülmez, bulan sevinmez.)

“ne.... ne...” yapısının, “ne... ne de..” veya “ne... ne ... ne” şeklinde kullanılması “ne... ne” yapısının cümleye kattığı olumsuz anlamı pekiştirir:

-Gerçekten, gelenler ne düzgün bir tabur ne de bir jandarma müfrezesine benziyordu. (Y 154)

(Gerçekten, gelenler düzgün bir tabura da bir jandarma müfrezesine de benzemiyordu.)

-Ne yiyor ne içiyor ne de söylüyordu. (Y 76)

(Yemiyordu, içmiyordu, söylemiyordu.)

-Her biri, ne polis gibi sürekli gözaltında tutuyor sizi, ne de bütünüyle görmezden geliyor. (YS 17)

(Her biri, polis gibi sürekli gözaltında tutmuyor sizi, bütünüyle görmezden de gelmiyor.)

-Ne bu zırhlılardan, ne bu ordulardan, ne sokak başlarındaki bu makineli tüfeklerden korkuyorum. (Y 129)

(Bu zırhlılardan, bu ordulardan, sokak başlarındaki bu makineli tüfeklerden korkmuyorum.)

"da bağlacı" cümleye bazen tehdit anlamıyla birlikte olumsuz bir anlam da katar. Böyle örneklere fazla rastlanmamaktadır:

-Yap da görelim.

(Yapamazsın.)

2. Soru Sözcükleriyle Yapılan Sözdizimsel Düzeyde Yapıca Olumlu Anlamca Olumsuz Cümleler

a. "Ne" Soru Sözcüğü İle Yapılanlar:

"Ne" sözcüğü kullanıldığı yere göre bazen zamir, bazen sıfat, bazen ise zarf olur. Bu konuda dilcilerimiz arasında tam bir fikir birliği vardır:

Muharrem Ergin, aslında bir soru zamiri olan "ne"nin bir ismin önüne gelince onun ne olduğunu belirten soru sıfatı vazifesi gördüğünü söyler.¹⁰

Tahir Nejat Gencan, "ne" soru sıfatının varlıkların durumlarını, yerlerini, sayılarını soru yoluyla belirtmek için kullanıldığını belirtir.¹¹

Haydar Ediskun ise "ne" soru sıfatının varlıkları hangi sorusu gibi sorduğunu söyleyerek şu

örnekleri verir:

- Ne gün?

- Ne işler?

- Ne zaman?"¹²

"Ne" sözcüğü zarf olarak ise "ne kadar" soru zarfı öbeği şeklinde görülür. "Ne" soru kelimesinin olumsuzluk ifade ettiği cümlelere baktığımızda, hem soru zamiri hem de soru sıfatı şeklinde olabildiğini görüyoruz. Bu şekilde kullanıldığında "ne" kendisinden sonra gelen kelimeye olumsuz bir anlam katar ve aslında cevap beklemeyen bir soru cümlesi oluşturur.

¹⁰ Muharrem Ergin, *Türk Dilbilgisi*, İstanbul, 1998, s. 253.

¹¹ Tahir Nejat Gencan, *a.g.e.*, s.179.

¹² Haydar Ediskun, *a.g.e.*, s. 145.

Bu soru cümlesi, söylenmek istenen olumsuz cümleyi daha vurgulu bir şekilde ifade etmeye yarar. “Ne“ sözcüğüünün, asıl maksadın, soru sormak olmadığı bazı cümlelerde olumsuz bir anlamı ifade ettiğini daha önce de belirtmiştik. Bu olumsuz anlam “ne” soru sıfatı olduğu zaman kendisinden sonra gelen kelimeye, soru zamiri olduğu zaman ise ya kendisinden sonra gelen kelimeye ya da kendisinden önce gelen kelimeye etki eder:

-Ağlamaktan ne çıkar? (TTF 45)

(Ağlamaktan bir şey çıkmaz.)

-kıza o kadar okumak yazmak ne lazım? (TTF 31)

(Kıza o kadar okumak yazmak lazım değil.)

-İstemem amma... ne çare ? (ÇBÇY 89)

(İstemem amma... çaresizim.)

-Kaderimi, sırrımı sana söylemekte ne fayda var? (S 108)

(Kaderimi, sırrımı sana söylemekte fayda yok.)

-Biz kadınlar için, kumaşlar içinde, ütü başlarında yaşamaktan büyük ne zevk var? (YE 72)

(Biz kadınlar için, kumaşlar içinde, ütü başlarında yaşamaktan büyük zevk yok.)

-Canım benden bu kadar ürkecek ne var? (Y 79)

(Canım benden bu kadar ürkecek bir şey yok.)

-Ne var akla uygun gelmeyecek? (BAY 44)

(Akla uygun gelmeyecek bir şey yok.)

-Bırak uğraşsın, bundan ne çıkar? (DS 350)

(Bırak uğraşsın bundan bir şey çıkmaz.)

“Ne” soru kelimesi olumsuz anlamın yanında bazen cümleye küçümseme, gücü yetmeme, beceriksizlik, kızgınlık anlamı da katar:

-Zekânızın ne ehemmiyeti var? (YE 18)

-Köylülükle motel işçiliği-turizm arasında duran bir çocuk, yazsa yazsa ne yazacak, diyerek, boş zamanlarında o eski makinede tek bir tümce kurmaya çalıştığına karar vermiş bulunuyordum. (YS 19)

-Ne alınıyorsun, atına eşek mi diyen var? (DS 59)

Birden fazla "ne" soru zamirinin art arda kullanılması daha kuvvetli bir olumsuzluk ifade eder:

-Gün dediğin ne, gece dediğin ne! Dakika, saat, ay, yıl, dediğin ne! (EGKÜK 12)

"Ne" bazen de olumsuz bir anlamın yanında cümleye beğenmeme, alay ve azarlama anlamları da katar:

-Sen ne balığı bilirsin, bilsen bilsen uskumru, lüfer balığı bilirsin. (MK 90)

-Yahu Ali Bey, sen ne biçim sosyalistsin. (UH 34)

"Ne" soru sözcüğünün cümleye kattığı bu olumsuz anlamları anlayabilmek için bazen sadece cümleye bakmak yeterli değildir. Metnin tamamına bakmak gerekir:

-Gel etme, İstanbul'dan biraz daha Osmanlı askeri isteyelim, demiş.. Süleyman Bey gülmüş de: "Ne askeriymiş bre kardaşlar! "Ben aslında Bedeviye mi güveniyorum, ben aslında, şu Osmancık taburuyla atlı bölüğüme güveniyorum. (KM 144)

b. "Niçin" Soru Sözcüğü İle Yapılanlar

Türkiye Türkçesinde "niçin" ile kurulan cümlelere fazla sık rastlanmamaktadır. Olumsuz bir anlamın olması için, bu soru sözcüğünün olumlu bir cümlede yer alması, sözde soru cümlesi olması ve asıl ifade edilmek istenenin olumsuz bir anlam olması gerekir:

-Sen bunları görmediysen, insanların yüzüne bakmaktan niçin utanasın? (FSKB 111)

(Sen bunları görmediysen insanların yüzüne bakmaktan utanma – utanman için bir sebep yok.)

c. "Nasıl" Soru Zarfıyla Yapılanlar

Olumlu bir soru cümlesinde yer alan "nasıl" soru zarfı, bazen sorulan durumun gerçekleşmesinin mümkün olmadığını vurgulu bir şekilde ifade eder:

-Bir karımla, bir çocuğumla on beş lira içinde nasıl geçinebilirim? (YE 87)

(Bir karımla, bir çocuğumla on beş lira içinde geçinemem.)

-Fakat onlar gibi nasıl düşünebilirim?Nasıl onlar gibi hissedebilirim? (Y 86)

(Onlar gibi düşünemem, onlar gibi hissedemem.)

-Bir kart cüceyle bir körpe çocuk arasında nasıl bir ilişki blunabilir? (Y 132)

(-Bir kart cüceyle bir körpe çocuk arasında herhangi bir ilişki bulunamaz.)

-O heriflerle nası muhabbet eden sen! (YB 150)

(O heriflerle muhabbet edemezsin.)

-Düşüncesini belirtmeyen düşündüklerini başkalarına iletemeyen kişi nasıl özgür sayılsın? (EGKÜK 11)

(*Düşüncesini belirtmeyen düşündüklerini başkalarına iletemeyen kişi özgür sayılmaz.*)

d. “Kaç” Soru Sıfatıyla Yapılanlar

“Kaç” soru sıfatının cümleye kazandırdığı olumsuz ifadeye sadece “kaç para” kalıplaşmış ifadesinde rastlanır:

-Ama şu sabahleyin altı buçukta tabiatıyla kavga için sokağa fırlamayan adam, isterse akşama kadar insanları aldatmak için didinsin kaç para eder! (MK 42)

(Ama şu sabahleyin altı buçukta tabiatıyla kavga için sokağa fırlamayan adam, isterse akşama kadar insanları aldatmak için didinsin hiç bir işe yaramaz.)

-Töbe!... Biz kaç paralığız ki... (KM 250)

(Töbe! ... Biz para etmeyiz – işe yaramayız.)

e. “Hangi” Soru Sıfatıyla Yapılanlar

Bu soru sıfatının yer aldığı cümlede “ki” bağlacının da yer alması cümlelerin olumsuz anlamını pekiştirir:

-Oysa şöhreti “üçgen”e çıkmış olsa bile, yüzü gözü makine yağına bulanmış, bir fukara kaportacı çırağına hangi kız dönüp bakardı ki... (UH 33)

(Oysa şöhreti “üçgen”e çıkmış olsa bile, yüzü gözü makine yağına bulanmış, bir fukara kaportacı çırağına hiç bir kız dönüp bakmaz.)

Bazı deyimleşmiş ifadelerde de ilk bakışta fark edilmese de, olumsuz bir anlam görülebilir:

-Hangi dağda kurt öldü? (DS 840)

(Eskiden böyle değildin, hangi dağda kurt öldü?)

f. “Hani” Soru Zarfıyla Yapılanlar

“Hani” soru zarfı cümleye, sorulan kişinin olmadığı veya bahsedilen durumun gerçekleşmediği anlamını katar:

-Hani dün okulda buluşacaktık. (TD 165)¹³

(Dün okulda buluşamadık.)

-Hani bizi kurtaracak öncü (TT 288)¹⁴

(Bizi kurtaracak öncü yok.)

3. “Vazgeç-“ Birleşik Fiiliyle Yapılan Olumsuz Cümleler:

“Vazgeç-“ birleşik fiilinin yüklem olduğu yapıcı olumlu cümleleri, söz dizimsel düzeyde anlamca olumsuz cümleler başlığı altında değerlendirmeyi uygun gördük. Olumlu bir ifadeden sonra gelen “vazgeç-“ fiili söylenen olumlu hareketin ya da durumun gerçekleştirilmeyeceğini ifade ederek cümleye olumsuz bir anlam kazandırır.

“Vazgeç-“ birleşik fiilinin cümleye kattığı anlamı şu şekilde ifade edebiliriz:

-Size gelmekten vazgeçtim.

1. Size gelmeyi düşünüyordum.

1.1. Size gelecektim.

2. Size gelmeyi artık düşünmüyorum.

2.1. Size gelmeyeceğim.

Tabii tekrar bir fikir değişikliğiyle hareketin gerçekleştirilmesi düşünülebilir, fakat cümlenin söylendiği anda hareketin gerçekleştirilmeyeceği düşünülmektedir.

Taradığımız eserlerde “vazgeç-“ birleşik fiilinin yüklem olduğu fazla örneğe rastlayamadık:

-Ali Şekip, sekizinci elmanın kabuğunu tamamiyle ve tam olarak çıkarmaktan vazgeçti. (MS 11)

(Ali Şekip, elmanın kabuğunu çıkarmamaya karar verdi.)

¹³ Mehmet Hengirmen, *Türkçe Dilbilgisi*, Engin Yayınları, (2.basım), Ankara, 1997, s.165.

¹⁴ Fuat Bozkurt, *a.g.e.*, s.288.

Aynı anlamı gelecek zamanın hikaye kipinde de görüyoruz: "Size gelecektim" cümlesinde geçmişte gitme eylemini gerçekleştirmek düşünülmüş fakat daha sonra bu eylem gerçekleştirilmemiş veya gerçekleştirilememiştir. Bu cümle "Size gelecektim ama gelemedim", "Size gelecektim fakat işim çıktı" v.b şeklinde devam edebileceği gibi karşılıklı konuşma sırasında "Size geleceğim" anlamında, karşıdaki kişiden cevap almak isteğiyle de "Size gelecektim" şeklinde söylenebilir.

4. "Yalan" Sözcüğüyle Yapılan Olumsuz Cümleler:

Olumlu bir cümlenin sonuna gelen "yalan" sözcüğü de "değil" ve "vazgeç-" kelimeleri gibi, cümleye olumsuz bir anlam kazandırır. Ancak böyle cümlelere taradığımız eserlerde rastlayamadık.

-Bu ödevi bitireceğim desem, yalan!

(Bu ödevi bitiremem)

"Yalan" sözcüğü bazen de beklenmedik bir durum karşısında gösterilen tepkiyi ve söylenilene inanılmadığını ifade etmek için kullanılır:

-Fizikten yüz almışsın

-Yalan!

(Söylenen durumun gerçekleşme ihtimaline inanılmadığını ve bu durumun gerçekleşmesi sonucunda duyulan şaşkınlığı ifade eder.)

Sana dün söylediklerinin hepsi yalanmış.

(Sana dün söylediklerinin hiçbiri doğru değilmiş.)

"Vazgeçmek" ve "yalan" sözcüklerini sözdizimsel düzeyde yapıca olumlu anlamca olumsuz cümleler içerisinde değerlendirirken, bu iki sözcüğün cümlenin yüklemi olduğu yani cümledeki öğelerin dizilişiyle ilgili durumlar esas alınmıştır. Bu sözcükleri sözlüksel düzeyde yapıca olumlu anlamca olumsuz cümleler içinde değerlendirmek istemedik çünkü bu sözcüklerin yüklem olduğu cümleler eylemin gerçekleştirilmediği durumları ifade etmektedir bu da olumsuz cümlelerin, eylemin yapılmadığı, yapılma doğrultusunda olmadığı tanımlarıyla ilgilidir.

C. Sözlüksel Düzeyde Yapıca Olumlu Anlamca Olumsuz Cümleler

Sözlüksel düzeyde olumsuzluk ise sadece yapıca olumlu anlamca olumsuz cümlelerde görülür. Sözlüksel düzeyde olumsuz cümlelerle ifade edilmek istenen, olumsuz anlama sahip olan kelimenin bu olumsuz anlamının cümlenin tamamını etkilemesidir. Olumsuz anlama sahip kelime cümlenin yüklemi olabileceği gibi, başka bir öğesi de olabilir. Sözlüksel düzeyde olumsuz olan

cümlelerin biçimbilimsel ve sözdizimsel düzeyde olumsuz olan cümlelerden en büyük farkı; buradaki olumsuzluğun, eylemin gerçekleşmemesini değil, istenmeyen, beğenilmeyen, korkulan, sevilmeyen bir durumun gerçekleşmesini ifade etmesidir. Bu cümleler tespit edilirken olumsuzluk kavramının tanımı esas alınmıştır.

Bazı kelimeler, herhangi bir ek almadan veya olumsuzluk ifade eden bir kelimeyle bir araya gelmeden yani kendi başlarına da olumsuzluk ifade edebilirler. Böyle cümlelerde olumluluk ve olumsuzluk, ancak konuşmacının ne söylemek istediği bulunarak tespit edilebilir. Konuşmacının ne söylemek istediğini anlayabilmek içinse metnin tamamına bakmak gerekir. Kerime Üstünova bunu şu şekilde ifade eder: "Herhangi bir dil öğesinin ya da kuralının metin içinde kazandığı değeri anlayabilmek için metnin tamamını, dil öğesinin o metin içindeki varlık nedenini anlamamız gerekir"¹⁵

Biz de örneklerimizi seçerken, metnin tamamını anlamaya ve olumsuzluk ifade ettiğini düşündüğümüz kelimenin metnin içinde de bu anlamını koruyup korumadığını tespit etmeye çalıştık:

-Fakat başım dönüyor. Bir dev beni kolumdan tutup aya mı fırlattı? Hakikaten burası aydan farklı bir yer değildir.

Yukarıdaki yapıca olumlu cümlelerin anlamca da olumlu olduklarını söyleyebiliriz, olağaniüstü güzel bir duyguyu anlatmak için kullanılmış benzetmeler olabilirler, bunu anlamak için diğer cümlelere de bakmamız gerekiyor:

- Fakat başım dönüyor. Bir dev beni kolumdan tutup aya mı fırlattı? Hakikaten burası aydan farklı bir yer değildir. Aynı cansızlık, aynı donukluk. Her şey taş kesilmiş gibi. Ne bir ses ne bir hareket...Ve ben, kımıldasam, sanki her taraf çatırdayarak tuz buz olacak. (Y 105)

Aynı duygunun anlatımının devam ettiği cümlelere baktığımızda: "Fakat başım dönüyor. Bir dev beni kolumdan tutup aya mı fırlattı? Hakikaten burası aydan farklı bir yer değildir." Cümlelerinin, daha sonra gelen cümlelerde yer alan, "cansızlık, donukluk, taş kesilmek, tuz buz olmak" sözcüklerinin cümle içerisindeki kullanışlarına dayanarak olumsuz bir anlamı ifade ettiğini söyleyebiliriz. Aşağıdaki cümleler de olumsuz bir anlam içerirler:

¹⁵ Kerime Üstünova, "Cümle Çözümlemelerinde Yüzeysel Yapı-Derin Yapı İlişkileri", *Türk Dili*, s. 563, Ankara, 1998, s. 400.

-Herkes davarı, kümesi ve tarlasıyla meşgulken, ben uzak ufukların ardından ateş püsküren demirden Tanrı'nın ayak seslerini dinledim. (Y 137)

(ateş püskürmek, demirden Tanrı)

-Bir çoban çocuğu benim evimde öldürülmüş yatıyor. (Y 205)

(ölüm)

-Kendimi o kadar garip o kadar yalnız ve öksüz hissediyorum. (Y 99)

(garip,yalnız, öksüz)

-İçim parça parça oluyor... Öldürür bu hastalık. (P 3)

(parça parça olmak, ölüm)

-Ammma bu sefer seninki kulağını tutup "muallim bey cedvel ile kulağıma vurdu kulağım sağır oldu "diye basmış feryadı. (P 143)

(sağır olmak, feryad etmek)

-Sonra bu sözleri söylediğine pişman olacaksın. (P 42)

(pişman olmak)

-Dalgaların kayığı, bir ceviz kabuğu gibi kaldırıp oradan oraya atması, derin uykulara dalmış kediyi bile uyandırmış korkutmuştu. (FSKB 162)

(oradan oraya atmak, korkutmak)

-Az daha kayalıkların üstüne düşecekler, paramparça olacaktı. (FSKB 230)

(düşmek, paramparça olmak)

-Açlık, yokluk, tifüs, boşalmış köyler, kasabalar, baştan başa yıkılmış yakılmış bir ülke. (FSKB 269)

açlık, yokluk, tifüs, , boşalmış köyler, kasabalar, baştan başa yıkılmış yakılmış bir ülke)

-Sürünürsün bir zaman, tarla gibi ufalanırsın. (KM 244)

(sürünmek, ufalanmak)

-Senin burda dostun varsa düşmanın da vardır. (KM 176)

(düşmanı olmak)

Sonuç olarak Türkçede nasıl ki olumsuz bir ifadeden sonra olumlu bir sözcük geldiğinde anlam olumlu yönde değişiyorsa (- + = +), olumlu bir ifadeden sonra da olumsuz bir ifade geldiğinde anlam olumsuz yönde

değişiyor (+ - = -). Soru sözcükleri ve -mI soru ekinin yapıcı olumlu bir cümlede bu olumsuz anlamı sağladığını görüyoruz. Buna dayanarak soru cümlelerinin bazıları merak, bazıları da olumsuzluk anlamı içerir diyebiliriz. Bunun yanında yapı bakımından hiçbir olumsuzluk ifade etmeyen ancak anlam bakımından olumsuz olan kelime ve kelimeleri içeren ve bunların cümlelerin anlamını değiştirdiği cümleleri de yapıcı olumlu anlamca olumsuz cümleler içerisinde değerlendirebiliriz. Anlam bakımından cümleleri sınıflandırırken sözcüklerle ifade edilmek istenen anlamı da dikkate almalıyız, böylece hem verilmek istenen mesajı doğru algularız hem de anlam bakımından cümleleri doğru sınıflandırmış oluruz.

KAYNAKLAR

- BİLGEGİL, Kaya, Türkçe Dilbilgisi, Dergâh Yayınları, (2.basım), İstanbul, 1982.*
BOZKURT, Fuat, Türkiye Türkçesi, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995.
DİZDAROĞLU, Hikmet, Tümcebilgisi, TDK Yayınları, Ankara, 1976.
ERGİN, Muharrem, Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yayınları, İstanbul, 1998.
EDİSKUN, Haydar, Yeni Türk Dilbilgisi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1963.
GENCAN, Tahir Nejat, Dilbilgisi, TDK Yayınları, (4.basım), Ankara, 1979.
HENGİRMEN, Mehmet, Türkçe Dilbilgisi, Engin Yayınları, Ankara, 1997.
KARAHAN, Leyla, Türkçede Söz Dizimi, Akçağ Yayınları, (5.basım), Ankara, 1998.
Türkçe Sözlük, TDK Yayınları, (5.basım), Ankara, 1969.
Türkçe Sözlük, TDK Yayınları, (7.basım), Ankara, 1983.
Türkçe Sözlük, TDK Yayınları (10. basım), Ankara, 2005.
Türkçe Sözlük, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1982.
ÜSTÜNOVA, Kerime, "Cümle Çözümlemelerinde Yüzey Yapı-Derin Yapı İlişkileri", Türk Dili, S.563, Ankara, 1998, s.368-406.

TARANAN ESERLER

- ABASIYANIK, Sait Faik, Mahalle Kahvesi (6.basım), İstanbul, 1986.*
AĞAOĞLU, Adalet, Yazsonu, YKY, (4.basım), İstanbul, 1999.
AKBAL, Oktay, Ey Gece Kapını Üstüme Kapat, Can Yayınları, İstanbul, 1994.
AKSOY, Ömer Asım, Deyimler Sözlüğü 2, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1995.
EKREM, Recaiizâde Mahmut, Çok Bilen Çok Yanılır, Remzi Kitabevi, (4.basım), İstanbul, 1974.
KALAY, Emin, Edirne İli Ağızları, TDK Yayınları, Ankara, 1998.
KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, Yaban, İletişim Yayınları, (29.basım), İstanbul, 1997.
KEMAL, Yaşar, Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana-Bir Ada Hikayesi I, Adam Yayınları, (7.basım) İstanbul, 1998.

-
- KISAKÜREK, Necip Fazıl, Bir Adam Yaratmak, Bıyık Dođu Yayınları, (13.basım), İstanbul, 1999.*
- KUTLU, Mustafa, Uzun Hikâye, Dergâh Yayınları, (3.basım), İstanbul, 2001.*
- SAFA, Peyami, Dokuzuncu Hariciye Koğuşu, Ötügen Neşriyat, (30. basım), İstanbul, 1996.*
- SAMİ, Şemseddin, Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1990.*
- SEYFETTİN, Ömer, Yalnız Efe, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998.*
- SEZÂİ, Samipaşazâde, Sergüzeşt, Akçağ Yayınları, (2.basım), İstanbul, 1998.*
- TAHİR, Kemal, Kelleci Memet, Adam Yayınları, (3.basım), İstanbul, 1998.*